

KATONA ESZTER PHD

katonaeszter@gmail.com

egyetemi adjunktus (SZTE, Hispanisztika Tanszék)

„Soká születik párja – tán sohse jön világra ily andalúz, ily tiszta, kalandokban ily gazdag.”¹

García Lorca halálának nyolcvanadik évfordulójára

— *“It will be a long time, if ever, before there is born / an Andalusian so true, so rich in adventure.” For the Eightieth Anniversary of the Death of García Lorca* —

*„Megöltek engem,
megértettem ezt, amikor a százsorszépek sikoltozásában
elmerültek a tiszta formák.
(GARCÍA LORCA 1967 (I). 371.)*

ABSTRACT The death of Federico García Lorca in August 1936 was the gloomy and symbolic opening of the Spanish Civil War lasting for three years. After 1936 the strategy of the Franco regime was the endless concealment in connection with the death and work of the Andalusian poet, therefore in the first decades of the dictatorship, people were not allowed to talk about Lorca in Spain. This study analyses, on the one hand, the reason of the murder and the people responsible –by making a summary from the related bibliography–, on the other hand, it examines the interpretation of the poet’s death in the Spanish press between 1936-1975.

KEYWORDS Federico García Lorca, Spanish Civil War, Francoist Spain

DOI 10.14232/belv.2016.3.5 <https://doi.org/10.14232/belv.2016.3.5>

Cikkre való hivatkozás / How to cite this article: Katona Eszter (2016): „Soká születik párja – tán sohse jön világra ily andalúz, ily tiszta, kalandokban ily gazdag.” García Lorca halálának nyolcvanadik évfordulójára. *Belvedere Meridionale* 28. évf. 3. sz. 64–77. pp.

ISSN 1419-0222 (print) ISSN 2064-5929 (online, pdf)

(Creative Commons) Nevezd meg! – Így add tovább! 4.0 (CC BY-SA 4.0)

(Creative Commons) Attribution-ShareAlike 4.0 International (CC BY-SA 4.0)

www.belvedere-meridionale.hu

¹ A címadó versrészlet García Lorca *Siratóének* Ignacio Sánchez Mejías torreador fölött című hosszúvers utolsó versszakából való, Nagy László fordításában (GARCÍA LORCA 1967 (I). 450.)

Federico García Lorca halála 1936 augusztusában a három évig elhúzódó spanyol polgárháború szomorú nyitányát jelentette. A *duendéről* szóló előadásában a költő mintha előre megjósolta volna a saját halála körül kialakult hatalmas nyilvánosságot:

„A halál minden országban befejezés. Jön, és a függöny legördül. Spanyolországban nem. Spanyolországban széthúzzák a függönyt. Nálunk sokan haláluk napjáig élnek a négy fal között, s csak akkor viszik ki őket a napra. Spanyolországban a halott holtan is sokkal élőbb, mint a világ bármely más táján: arcéle metsző, mint a borotva éle.” (GARCÍA LORCA 1967 (II). 783.)

1936 után az agyonhallgatás volt a Franco-rendszer stratégiája García Lorca halála és munkássága² kapcsán, így a diktatórikus rezsim első évtizedében Lorcáról beszélni sem lehetett Spanyolországban. Amikor H. G. Wells a londoni PEN Club nevében Granada katonai kormányzójának címzett 1936. októberi táviratában García Lorca biztonsága miatti aggodalmának adott hangot és a költő hollétééről érdeklődött, az alábbi cinikus választ kapta Antonio González Espinosától: „Federico García Lorca úr tartózkodási helye előttem ismeretlen” (VILA-SAN-JUAN 1977. 230.). Egyértelmű – állapítja meg Ian GIBSON (2008. 189.) –, hogy ekkor Lorca már halott volt, hisz ellenkező esetben a katonai vezetők világga kürtölték volna, hogy a költő él és épségben van.

A drákói spanyol intézkedésekkel ellentétben azonban külföldön megállíthatatlan volt García Lorca népszerűsége. Sorra jelentek meg művei spanyolul és fordításokban is, és különösen nagy szerepet vállaltak ebben olyan hispán-amerikai országok könyvkiadói, ahol sok spanyol emigráns telepedett le. Latin-Amerika legnagyobb könyvkiadójánál, a Buenos Aires-i Losadánál több kivándorolt spanyol szerzőtől jelent meg García Lorcával foglalkozó könyv. Számos kubai és mexikói publikáció is gazdagította a Lorca-irodalmat a polgárháború után. García Lorca életével és halálával kapcsolatos külföldi kutatásokat is nagyban korlátozta azonban, hogy a spanyolországi levéltárakból eltűntek a dokumentumok³, a helyszíni kutatásokra pedig gyakorlatilag az ötvenes évekig egyáltalán nem volt lehetőség.⁴ Az illegálisan Spanyolországba bekerülő kiadásoknak köszönhetően Lorca művei azonban a félszigeti honfitársakhoz is eljutottak, és ahogy a német kutató, Günter W. Lorenz megállapítja, García Lorca a Francóval szembeni ellenállás *világító tüze* lett (idézi: TOLNAI 1968. 71.).

Okok és felelősök

Miért halt meg García Lorca és kik voltak a felelősök? A kérdés ugyan egyszerűnek tűnik, azonban a megválaszolásuk korántsem az, még nyolcvan év távlatából sem. A granadai Eduardo Castro *Muerte en Granada: La tragedia de Federico García Lorca* című könyvében arról ír, hogy

² A negyvenes években a költőnek hazájában csupán néhány verse látott napvilágot irodalmi folyóiratban, illetve antológiákban. García Lorca egyre izmosabb nemzetközi hírneve mellett azonban már Franco sem mehetett el szó nélkül, így végül 1954-ben engedélyezte az első Spanyolországban megjelent García Lorca *Összes műveinek* az egy kötetes kiadását (FRANCO SALGADO-ARAUJO 1976. 78). Ugyanezen cím alatt a Buenos Aires-i Losadánál nyolc kötet látott napvilágot már 1938-ban. Az 1954-es spanyol kiadás az életrajzi kronológiában csak ennyit közöl szárazon: 1936. augusztus 19. – meghal.

³ Emiatt érthető, hogy különböző források – egészen a hatvanas évekig – eltéréseket mutatnak olyan alapadatokban is, mint például a költő születésének és halálának dátuma.

⁴ Ahogy Andrés Sorel írja *Yo, García Lorca* című könyvében: „sűrű csönd borult Víznarra. Még a gyerekeknek is megtiltották, hogy a témáról beszéljenek. Víznar és Alfácar lakóinak pedig parancsba adták, hogy ha idegenekkel találkoznak a környéken, azonnal értesítsék a *Guardia Civilt*” (idézi: LÓPEZ CASTELLÓN 1984. 50.).

a kutatásai során ő maga is – kis túlzással talán – legalább száz féle verziót hallott Lorca halálával kapcsolatban: többen állították, hogy tudják, kik ölték meg, látták, hogy hogyan halt meg és, hogy hol temették el. Mindenkinnek azonban más és más történet élt a fejében, de mindenki állította, hogy ő tudja az igazságot (CASTRO 1975. 14.). Ian Gibson is egy interjúban hasonlóan fogalmazott: „Granadában mindenki tud mindent, és senki sem tud semmit” (GUERRERO MARTÍN 1986. 21.). Számos történész és irodalmár kereste – és napjainkig is keresi – a választ a fentebb feltett kérdésre. Az ő kutatásaikat az alábbiakban megkíséreljük röviden összefoglalni.

Az igazságtalan halál politikai okainak megcáfolására többen azt hozták fel indokként, hogy García Lorca nem volt politikus, nem tartozott egyetlen politikai párthoz sem.⁵ Ez valóban igaz, azonban írásaiban és közszerepléseiben gyakran állást foglalt és egyértelműen kinyilvánította véleményét fontos társadalmi kérdésekben. A nép költője volt, a kisemmizettek oldalán állt, kék munkásoverallban vezette a köztársasági kormány által támogatott *La Barraca* egyetemistákból álló színtársulatot, antifasiszta nyilatkozatokat tett, és ráadásul Fernando de los Ríos-szal⁶ – a jobboldal szemében Granada leggyűlöltebb szocialistájával –, valamint több baloldali politikus-sal is baráti kapcsolatban állt. Ian Gibson Lorca „apolitikusságának” bizonyítékait a *Granada en 1936 y el asesinato de Federico García Lorca* című könyvének egyik mellékletében gyűjtötte egy csokorba (GIBSON 1979. 289–312.). Az ír kutató tizenhat szöveget – interjúkat, nyilatkozatokat, illetve olyan baloldali megmozdulásokat, vagy kiáltványokat, melyekhez García Lorca aláírásával csatlakozott – vizsgált meg, melyek cáfolhatatlanul bizonyítják García Lorca politikai elköteleződését. Rafael INGLADA (2015) *Federico García Lorca. Manifiestos, adhesiones y homenajes (1916–1936)* című könyve pedig számos olyan további dokumentummal egészíti ki Gibson gyűjtését, melyek a gyilkosság mögötti politikai indítékokat erősítik.

A *Yerma* 1934-es bemutatója után a szélsőjobb mellett a katolikusok között is szerzett magának García Lorca több ellenséget, hiszen a darab egy férjgyilkos, gyermektelen asszony alakját állította színpadra. A jobboldal és a katolikusok szemében ugyancsak olaj volt a tűzre Lorcának az újságíró-karikaturista Bagariának 1936. június 10-én adott interjúja, melyben az író a *Reconquista* és a Katolikus Királyok ellen foglalt állást, mondván, hogy Granada visszahódítása Spanyolország történelmének az a szomorú pillanata volt, amikor egy nagy civilizáció kultúrája veszett el a katolikus intolerancia miatt. Lorca azonban nemcsak a spanyol birodalmi szemlélet legnagyobb mítosza kapcsán foglalt elítélően állást, hanem a granadaiak bizonyos rétegével szemben sem titkolta el negatív véleményét. Miguel Rosales (1966-os interjút idézi: GIBSON 2008. 120–121.) visszaemlékezései szerint a granadaiak is olvasták a madridi sajtót, így jól ismerték a költő azon nyilatkozatait, melyekben Lorca Spanyolország *legrosszabb polgárságaként* (GARCÍA LORCA 2008 (VI). 737.) definiálta Granada középosztályát. Gibson szerint ez a polgárság lett García Lorca gyilkosa (GUERRERO MARTÍN 1986. 21.). Granada köztársasági lapja, a *Defensor de Granada* részletesen beszámolt Lorca hazájában és Amerikában aratott sikereiről, és amikor a költő szülőföldjére látogatott, a lap mindig elsőként tudósított a jeles eseményről. A hírnév és a népszerűség is sokakat féltékennyé tett a városban.

A *Yerma* után azonban García Lorca írt még egy olyan darabot, amely bizonyára nemcsak a címszereplő Alba családot, de több granadai gazdag földbirtokost – köztük a költő apjával,

⁵ Gibson szerint nem kizárt, hogy Rafael Alberti és Pablo Neruda gyakoroltak rá némi nyomást, hogy lépjen be a Spanyol Kommunista Pártba (interjú Gibsonnal, GUERRERO MARTÍN 1986. 20.).

⁶ Ruiz Alonso lánya, Emma Penella szerint a költő elfogatásában éppen ennek a kapcsolatnak volt a legnagyobb jelentősége, mert a *CEDA* García Lorcán keresztül akarta megdútni Fernando de los Ríos tartózkodási helyét. Penellával készült 2003-as interjút lásd: POZO FELGUERA 2009. 319–332.

Federico García Rodríguezszel rokoni, de ellenséges viszonyban álló Roldán és Benavides családot – is érzékenyen érinthetett. Az 1936-ban elkészült drámát ugyan nem mutatták még be, de Lorca, ahol csak lehetett, felolvasott belőle részleteket barátainak, így szülőföldjén is gyorsan híre ment a *Bernarda Alba házának*. Édesapjának ugyan megígérte Federico, hogy a szereplők nevét megváltoztatja a darabban, azonban erre nem került már sor.

Miguel CABALLERO és Pilar GÓNGORA AYALA (2007) könyvében éppen azokat a családi viszályokat helyezi az indítékok listáján első helyre, melynek drámai-fikciós lenyomatát tehát Lorca utolsó darabja is magán viseli. Federico García Rodríguez gazdag és befolyásos földbirtokosként ismerték a környéken, de a hasonló anyagi körülmények között élő helyi kiskirályokkal ellentétben Lorca apja nem monarchista nézeteket vallott, hanem elkötelezett republikánus volt. Munkásai tisztelték, mert nagylelkű volt velük, emberszámba vette őket, és törődött a sorsukkal. García Rodríguez üzleti ügyekben azonban többször került konfliktusba és ezáltal ellenséges viszonyba a környék földbirtokosaival. Többek között a már említett, Lorcáékkal rokoni viszonyban álló Roldán és Alba család is igen féltékenyen nézte a liberális szemléletű társuk gazdagodását, valamint elsőszülött fiának egyre növekvő hírnevét. A *Bernarda Alba háza* pedig az utolsó csepp volt a pohárban. A García Lorca család és Gibson is kizárják ugyan, hogy családi bosszú miatt kellett volna a költőnek meghalnia, mindenesetre a García Lorca-családfán az említett 2007-es könyv szerzői több olyan hajtást is találtak, melyek igazolják a feszült rokoni viszonyokat.

Lorca gyilkosai számára további indíték lehetett a költő homoszexualitása. Ez a teória Jean-Luis SCHONBERG (1956a) írása nyomán terjedt el és vált népszerűvé 1956-ban a francóista médiumokban is. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy a homoszexuális leszámolás elmélete nem feltétlenül igazságtartalma⁷, hanem apolitikussága miatt kapott publicitást, hiszen Schonberg állította, hogy nem politikai, hanem személyes indítékok álltak a gyilkosság mögött. Ez természetesen kapóra jött Francónak is, hogy tisztára mossa magát és rendszerét. A nemi másságot a konzervatív-katolikus spanyol társadalom a húszas-harmincas években – és később, a diktatúra közel negyven éve alatt sem – tolerálta, így Lorca homoszexualitása nemcsak a jobboldalnak volt tüske a szemében, hanem általában is kényes kérdésnek számított sokak előtt. A feljelentésben – a Lorcát bűntudó költő, Luis Rosales visszaemlékezései szerint (GIBSON 1979. 232.) – mindenesetre valóban szerepelhetett a homoszexualitás vádjá.

Az álhírek között olyan információk is terjedtek, melyek szerint García Lorcán a felkelők a Nobel-díjas Jacinto Benavente halála miatti bosszújukat töltötték ki: „[...] Granadában az a hír járta, hogy a drámaíró Benaventét [...] a vörösök gyilkolták meg Madridban. A katolikus képviselő, Ruiz Alonso egy kávézóban volt épp a barátaival, amikor így kiáltott: «Rendben, ha ők megölték Benaventét, itt van nekünk García Lorca! [...]»” (BRENAN 1950. 137.). A pletykák mellett újságokban is terjedt a híre annak, hogy a „marxista barbárság” végzett a Nobel-díjas drámaíróval, a Quintero testvérekkel, a szintén író Muñoz Secával és a futballista Ricardo Zamorával is. Ez az állítás azonban egyértelműen téves és félrevezető információkat tartalmazott, hiszen az említett hírességeknek 1936 augusztusában semmi bajuk nem volt, mindannyian éltek és épségben voltak.⁸ És hogy az egész egyértelműen csak egy Lorca ellen irányuló *post mortem* sajtókampány volt, azt mi sem bizonyítja jobban, mint a hír publikálásának dátuma. Gibson szerint a Queipo de Llano kezében lévő *El Correo de Andalucía* újság közölte elő-

⁷ Schonberg verziója szerint négy homoszexuális férfi – Ruiz Alonso, Gabriel Morcillo, Luis Rosales és García Lorca – közötti rivalizálás és ellenségeskedés következménye volt a költő halála.

⁸ Benavente 1954-ben, Joaquín Álvarez Quintero 1944-ben, Serafín Álvarez Quintero 1938-ban, Muñoz Seca 1936 novemberében, Ricardo Zamora pedig 1978-ban halt meg.

ször ezt az álhírt, mégpedig 1936. augusztus 19-én, vagyis Lorca halála után alig pár órával.

Volt tehát sok igaz és hamis indíték is, melyek közül akár egy is bőven elég lett volna Lorca gyilkosai számára. A polgárháború kitörésekor elszabadult erőszakhullámban rengeteg embert öltek meg ártatlanul, García Lorca egyike volt ezeknek az áldozatoknak. „Költő voltál, - megöltek őt” – írta RADNÓTI (1994. 160.) Lorcáról. A konzervatív katolikus jobboldal és a granadai polgárság szemében azonban García Lorca nemcsak költő volt, ennél sokkal több volt a számláján.

A kérdés másik részének a megválaszolása, vagyis hogy kik voltak konkrétan a felelősök Lorca halálában, szintén nem egyszerű. Már a korai kutatásokban olvashatjuk a *CEDA* (*Confederación Española de Derechas Autónomas*, magyarul: *Autonóm Jobboldal Spanyol Szövetsége*) egykori képviselőjének, Ramón Ruiz Alonsónak⁹ a nevét, aki, mint utóbb kiderült, nemcsak a letartóztatásban vállalt szerepet, hanem a feljelentést is ő tette meg García Lorca ellen. Elsőként Marcelle Auclair látta meg helyesen, hogy Ruiz Alonso indítékai között a falangistákkal szemben érzett ellenszenv, vagyis az *Acción Popular* és a *Falange* közötti politikai harc áthatott. Amikor Ruiz Alonso tudomást szerzett arról, hogy a „vörös költőt” a Rosales fivérek, vagyis az ő politikai ellenfelei bújtatják otthonukban, nem késlekedett megtenni a feljelentést a falangista vetélytársak ellen. Felettese, José Valdés Guzmán, jóllehet falangista volt, mégis inkább a *cedistákkal* szimpatizált, hitelt adott a szavainak, és elrendelte García Lorca letartóztatását, ugyanakkor parancsával Rosalesékát is bajba keverte. Az indítékok közül, vajon melyik volt a felkelők számára a fontosabb? Leszámolni a falangistákkal, konkrétan Rosalesékon bosszút állni, vagy a „szovjetszimpatizáns vörös költőt” akarták valóban kézre keríteni? Nem lehet pontosan tudni, az mindenesetre bizonyos, hogy Lorcát már az Huerta de San Vicente-i házukban is kereste az *Acción Popular*. Azzal, hogy az író Rosalesék házába menekült, ellenségeinek „két legyet” sikerült egy csapással elintézni: megszabadulni a költőtől és Rosalesék cinkosságával a *Falangét* is bemocskolni (GIBSON 2008. 238–239.). Tény, hogy ez utóbbi is célt ért, hiszen Luis Rosálest kitették a pártból és jelentős összegű büntetés megfizetésére is kötelezték (Rosales interjú, 1966. szeptember 2. GIBSON 1979. 229.). Később is több atrocitás érte a Lorcát bújtató költőt, és csak Narciso Perales befolyásos falangista révén fogadta be a fasiszta párt újra tagjai közé a Rosales fivért.

Ugyan a Ruiz Alonso által megfogalmazott feljelentés a mai napig nem került elő, José Rosales 1978-ban Gibsonnak elmondta, hogy ő maga látta a dokumentumot. A 2-3 lapos irat azzal vádolta a Rosales családot, hogy az „orosz kém” García Lorcát rejtegeti otthonában. A költő elleni vádak között a szovjetszimpatia mellett szerepelt még, hogy „Fernando de los Ríos titkára”¹⁰ és hogy „láthatóan homoszexuális”. Ruiz koholmánya tehát egy kettős vádirat, melyben a falangista Rosales családot és García Lorcát is feljelentette (GIBSON 1979. 232). Mivel azonban az eredeti dokumentumot nem ismerjük, Gibson felteszi a kérdést: valóban bízhatunk-e José

⁹ Az *Ideal* című granadai lapnál dolgozó nyomdász a katolikus-konzervatív *Acción Popular*-nál kezdte meg politikai karrierjét. A párt a José María Gil Robles vezette *CEDA*-ba történő beolvadása után Ruiz Alonso 1933-1936 közötti parlamenti képviselői mandátumot szerzett. A Granadában csalás miatt 1936 májusában megismételt választásokon a nyomdászból lett politikus elveszítette korábbi mandátumát. A kudarc után Ruiz Alonso a *Falangé*hoz akart csatlakozni, kérve a párt granadai szervezetének első emberét, José Rosales Camachót – Luis Rosales költő fivérét –, hogy az járjon közre az érdekében José Antonio Primo de Riveránál. Ruiz Alonso azonban havi ezer pesetát kért képviselői fizetésként, amit a *Falange* alapítója nem adott meg. A választási kudarc és José Antonio elutasítása után Ruiz Alonsóban mind a baloldal, mind a falangisták irányában erős gyűlölet és revansvágy élt.

¹⁰ Fernando de los Ríos lánya, Laura de los Ríos szerint apját gyötörte a lelkiismeret-furdalás, hogy a lázadók ártatlan embereket végeztek ki pusztán a vele való kapcsolatuk miatt (GIBSON 1979. 237.).

Rosales verziójában? Nem lehet, hogy az egykori falangista csak Ruiz Alonsóra akart mindent terhelni és párttársait tisztára mosni? A feljelentést tartalmazó irat nélkül természetesen nem vádolható senki – mondja Gibson –, ám Ruiz Alonso viselkedéséről sok mindent megtudhatunk más forrásokból is, s ezek mindegyike erősíti az egykori parlamenti képviselő Lorca meggyilkolásában vállalt felelősségét. A történetek után harminc évvel ugyan Ruiz Alonso katolikusságára és lelkiismeretére hivatkozva azt állította, hogy az ő szemében minden ember „legyen az vörös, sárga, zöld, vagy kék – élete értékes, hiszen Isten képmására lettek teremtvé”. Az ájtatos katolikusság őszinteségének bizonyításául Ruiz Alonso 1936. augusztus 19-én – majd 20-án az *Ideal* című folyóiratban nyomtatásban is közölt – elhangzott rádióbeszédének azt a mondatát hozza fel Gibson példaképp, melyet az egykori nyomdász a spanyol munkásosztályhoz címzett: „Az árulókat saját vérükbe fogjuk fojtani”. Egy magát „Krisztus tanítványának” valló, hithű katolikus szájába nem éppen illő mondat – állapítja meg az ír kutató (GIBSON 1979. 233–236.). Lehet, hogy Ruiz Alonso 1967-ben valóban katolikus és liberális eszméket vallott, de 1936-ban nem a felebaráti szeretet vezérelte.

Ruiz Alonso mellett további felelősek neve is már korán felmerült a Lorca-gyilkosságban. Több tanú állítása szerint a jobboldal egykori képviselője két másik *Acción Popular* taggal, Federico Martín Lagossal és Juan Luis Trescastróval érkezett a Rosales-házba. Ez utóbbi később nyilvánosság előtt¹¹ is kérkedett azzal, hogy részt vett a költő letartóztatásában és a kivégzésében is. Trescastro 1947-ben hunyt el, így korai halála miatt a gyilkosság körülményeit kutatók már nem tudták kikérdezni. Egyes források Martín Lagost nem említik, helyette a Rosalesék otthonába érkező delegáció harmadik tagjaként Luis García Alix Fernándezt, az *Acción Popular* granadai titkárát nevezik meg. Róla Gibson csak annyit közöl, hogy 1971-ben egy autóbalesetben halt meg, így interjút nem tudott vele sem készíteni.

Az említett jobboldali politikusok mellett egy bizonyos Jesús Casas Fernández, katolikus fanatizmusáról ismert ügyvéd (szintén az *Acción Popular* tagja) neve is terhelő bizonyítékokkal maradt az utókorra. Ő ugyan személyesen nem vett részt a letartóztatást végrehajtó küldöttségben, azonban Rosalesék szomszédjaként az elsők között értesült arról, hogy Lorca a falangista család házában talált menedékre. Feljelentését nem is késlekedett megtenni (GIBSON 1979. 241.).

A személyes és politikai bosszúvágytól fűtött granadai *kisemberek* tette mögött azonban két magas rangú tiszt is rábólintott a gyilkosságra. Egyikőjük Ruiz Alonso közvetlen felettese, José Valdés Guzmán¹² volt, a másik pedig Gonzalo Queipo de Llano, aki Sevilleban állt a katonai felkelés élére és gyakorlatilag egész Andalúziának az irányítása az ő kezébe került. A bizonytalan Guzmán rádión, vagy telefonon konzultálhatott vele a Lorca-ügyről – feltehetően augusztus 18-án – és Queipo de Llano utasíthatta arra, sajátos szóhasználatával élve, hogy „Adjál neki sok kávé, jó sokat”, vagyis, hogy végeztesse ki a költőt (GIBSON 1979. 205., 2008. 175.).

Ruiz Alonso és az *Acción Popular* több tagjának tehát egyértelmű a bűnössége a történetekben, azonban a falangisták felelőssége felett sem hunyhatunk szemet, annak ellenére, hogy

¹¹ Ángel Saldaña, a kevés életben maradt tisztségviselők egyikének emlékei szerint augusztus 19-én az egyik granadai bárban Trescantos így dicsekedett tette után: „Épp most öltük meg García Lorcát. Kétszer lőttem annak a buzinak a seggébe” (Ángel Saldaña, 1966. május 27-i interjú, idézi GIBSON 1979. 240.). Ugyanazon a napon Trescantos egy másik granadai bárban is megfordult: „Don Gabriel, ma hajnalban megöltük a barátját, azt a nagyfejű költőt” – intézte szavait Gabriel Morcillo festőhöz (GIBSON 1979. 240.).

¹² Granada polgári kormányzó székébe 1936. június 20-án került Valdés Guzmán részletes – feltehetőleg maga írta – curriculumját az *Ideal* 1936. július 26-i száma közölte (idézi: VILA-SAN-JUAN 1977. 200–202.). Személyiségéről mindenesetre árulkodó, ahogy Vila-San-Juan *véres kezű, igazi hitchcocki* figuraként írja le.

a *Falange* részéről – mint a sajtóhírek között lentebb látni fogjuk – rögtön megindult a háritás. A magyarázataik között szerepelt Lorca művészetének fasiszta kisajátítása mellett az is, hogy éppen egy élvonalbeli granadai falangista család bújtatta otthonában García Lorcát, így a pusztá feltételezés, hogy falangisták ölték volna meg a „nagy nemzeti költőt”, rágalom. Gibson azonban figyelmeztet: ne higgyünk a granadai falangisták szirénénekének! (GIBSON 1979. 243.). Van pár cáfolhatatlan tény: Valdés Guzmán „régí inges” falangista volt; a *Falange* aktívan részt vett a köztársaság elleni konspirációban és a kékingesek közül többen szerepet vállaltak a felkelés első heteiben Granadában elszabadult véres megtorlásokban is. Valdés Guzmán adta ki közvetlenül a García Lorca halálát előidéző parancsot, engedelmeskedve feltételezhetően Queipo de Llano utasításainak. A parancsnok 1937 áprilisáig maradt Granada kormányzói székében. 1939-ben a fronton sebesült meg és 1939. március 5-én meghalt. Fia, Francisco Valdés Escobar 1976-ban interjút adott az apja felelősségét kutató Eduardo Molina Fajardónak, melyben elmesélte, hogy apja a háborúval kapcsolatos összes dokumentumát ráhagyta. A nyolcas számú, „García Lorca-ügy” feliratot viselő dosszié azonban teljesen üres volt. Valdés Escobar szerint apja a francóista hatóságoknak adta át az iratokat. A papíroknak – ha egyáltalán léteztek – azóta sem bukkantak a kutatók a nyomára (GIBSON 2008. 240).

A García Lorca halála a spanyol sajtóban (1936–1975): a „hivatalos” verziók

Az augusztus 18-án éjjel, vagy 19-én hajnalban elkövetett gyilkosság híre nem maradt sokáig titokban. Gibson 1979-es könyvében (245–285.) részletesen bemutatja a témában megjelent cikkeket, tudósításokat, ezeket elemezve a sajtóhírek három markáns csoportját tudjuk elkülöníteni.

Az első csoportba a köztársasági sajtóban napvilágot látott korai – mai viszonylatban inkább késői, hisz Lorca halálához képest két hetes késéssel jelentek csak meg – sajtóhírek tartoztak. Az *El Diario de Albacete* augusztus 30-án címlapon tette fel a kérdést: „Megölték García Lorcát?” A cikk szerzője Córdobát említi a gyilkosság helyszínéként. Szeptember 1-jén a madridi *La Voz* közölte le az albacetei újságtól kapott információt és a fővárosban futótűzként terjedt a megrázó hír. Carlos Morla Lynch visszaemlékezéseiben arról ír, hogy éppen a *Plaza Mayor*on volt, amikor újságárus rikkancsfűk kiabálásából értesült a felfoghatatlan tragédiáról, de nem adott hitelt neki (MORLA LYNCH 1958. 496.). Szeptember első hetében a madridi újságokban lavinaszerűen duzzadt a hír Lorca haláláról, vagy feltételezett haláláról, mivel pontosat senki sem tudott. A köztársasági sajtóhírek a felháborodásnak, a fájdalomnak és a kétkedésnek adtak hangot: lehetséges, hogy tényleg megölték a költőt? Megbízható forrásokra azonban ekkor még senki sem tudott támaszkodni, mivel Granada a felkelők kezén volt, mintegy szigetként elzárva a köztársasági Spanyolországtól. Az első hitelesnek tűnő információk a megszállt dél-spanyol területekről a köztársasági zónába menekülöktől kezdtek érkezni. Szeptember 8-án az *Heraldo de Madrid* egy szemtanú beszámolóját adta közre, mely a granadai vérengzésekről tudósított, biztosan állítva, hogy a lázadók megölték Manuel Fernández-Montesinost és García Lorcát is. A szeptember 8-i hírt átvette a *La Voz*, majd egy nappal később az *El Liberal* napilap is, melyek már biztosra vették a gyász hírt. Nem így az *El Sol* szintén szeptember 9-i száma, melyben a cikk szerzője bizakodását fejezi ki, hogy a granadai költő még életben lehet.

A hírfolyam másik ágát a felkelők irányítása alatt álló sajtó képezte. Reagálásuk tíz napos csúszásban volt a köztársasági újságokhoz képest, de szeptember 10. után már kénytelenek voltak megtörni addigi hallgatásukat. Több város helyi sajtója különböző forrásokra hivatkozva eltérő

formában számolt be a szomorú eseményről, de a nacionalista orgánumok közös nevezője volt, hogy mindegyik a baloldalra igyekezett kenni a gyilkosságot. Az huelvai *Odiel* szeptember 10-én például arról írt, hogy az „ingadozó szexualitású költő holttestét”, aki egyébként „politikailag Azaña párttársa” volt, Madrid utcáin találták meg. A kilenc nappal későbbi *Diario de Huelva* cikke szerint viszont Lorcát „Barcelonában a vörösek gyilkolták meg”. Ugyanezt vette át az huelvai *La Provincia* tudósítása is. A *Diario de Burgos* (1936. szeptember 19.) az *Odiel*hez hasonlóan szintén Madridba lokalizálja a gyilkosságot, elkövetőkként pedig, párizsi forrásra hivatkozva, „marxista elemeket” jelöl meg. A San Sebastian-i *Unidad* szeptember 18-án hasonlóan fogalmazott, a „vörösöket” állítva be gyilkosokként. A baloldalt és a marxistákat vádoló hangok között az első furcsasággal a burgosi *El Castellano* szeptember 21-i számában találkozunk: „Lorcával együtt még 200 munkást végeztek ki. García Lorca éppen szülőfalujában, Fuente Vaquerosban nyaralt. A Mozgalom akkor ejtette foglyul, amikor a költő Granadába ment, hogy egy koncerten részt vegyen” (idézi: GIBSON 1979. 254.).

A nacionalista sajtó tehát már tényként kezelte García Lorca halálát, ennek ellenére Federico barátai nem akarták elhinni, hogy Lorca halott: Alberti az *ABC*-nek adott nyilatkozatában szeptember 18-án, Rivas Cherif 21-én, José Bergamín pedig 28-án az *Heraldo de Madrid* riporterének kérdésére fejezte ki kételkedését Lorca halálhírével kapcsolatban (SANTONJA 1986. 794-796.). A madridi *El Liberal* szeptember 29-i számában Roberto Castrovido jogosan állapítja meg, hogy „A fasiszták érthetetlen hallgatása [...] csak azt bizonyítja, hogy a granadai költő halott” (idézi: GIBSON 1979. 254-255.). A felfoghatatlan csönd Sevillában például egészen szeptember végéig tartotta magát, 27-én azonban a Queipo de Llano ellenőrzése alatt álló *ABC* egészen furcsa módon adott hírt Lorca haláláról. A cikkben a költőt épphogy csak megemlítik, neve után közbevetve, hogy „a lelke nyugodjék békében”, vagyis olyan tényként kezelve a költő halálát, mint amiről az olvasók már korábban tudomást szereztek. Ez feltételezhető, azonban az biztos, hogy nem a sevillai *ABC* híreiből.

A *Claridad* október 2-i számában már több információ került nyilvánosságra Lorca haláláról, azonban ezek sem bizonyultak mindenben pontosnak. A cikk szerint García Lorca Rosales Vallecillos granadai költő házában bújt el, ahol az egyik cseléd – egy fasiszta kém – jelentette fel, majd a költőt a temető falánál lőtték agyon. Rosales név ugyan stimmelt, azonban Luis Rosalesről volt szó, és a feljelentő személyét illetően is tévedett a híradás. Az írás további része megemlíti még, hogy Rosales Vallecillost is majdnem agyonlőtték a fasiszták, de annak befolyásos falangista bátyja közbelépett és így 25 000 peseta bírsággal kiegyenlíthették a számlát. A név pontatlanságát leszámítva ez az információ valóban igaz volt, hiszen Luis Rosales Gibsonnak adott interjújában is említést tesz a halál, illetve a börtön helyett kapott 15–20 000 pesetas büntetéséről, melyet apja fizetett ki (GIBSON 1979. 229.).

A hazugságokkal teli spanyol újságok mellett érdemes a nemzetközi hírekre is kitékintenünk. A londoni *The Times* például rövid híreket közölt szeptember 12-én, 14-én és 23-án, majd október 5-én is. A londoni PEN Club elnökének García Lorca hollétéről érdeklődő október közepén kelt táviratát – melyre a bevezetőnkben már utaltunk – és az arra kapott cinikus választ több spanyol köztársasági napilap is lehozta, például az *El Sol* 1936. október 14-i száma is. A másnapi számban pedig először hozták összefüggésbe Lorca halálával Ramón Ruiz Alonsót. Gil Robles „betanított munkása”¹³ tehát már igen korán reflektorfénybe került „hőstettéért”.

Az egymással gyakran ellentmondó, vádaskodó, vagy felelősséget elhárító jobboldali cik-

¹³ Spanyolul: „obrero amaestrado de Gil Robles”. A köztársasági sajtó gyakran említette ilyen szófordulattal a CEDA egykori képviselőjét.

keket olvasva, egyértelmű, hogy a nemzetközi hír feléledése – H. G. Wells távirata – után, a Lorca-ügy már egyre súlyosabb teherré kezdett válni a felkelők számára. Már tarthatatlan volt az az állítás, hogy a költő a köztársasági zónában vesztette életét, így szükséges volt egy újabb, a külföld felé tolmácsolható, hihetőbb stratégia kialakítása. Ekkor kezdenek megjelenni olyan írások, melyek nem egyszerűen a baloldalra akarták kenni a gyilkosságot, hanem egy döbbenetesen hamis propaganda révén a *Falange* költőjeként akarták kisajátítani García Lorcát. Ilyen szándékkal született például a San Sebastian-i *Unidadban* 1937 márciusában megjelent Luis Hurtado Alvares cikke, melyben a szerző hangzatos szavakkal fejezi ki a „birodalmi Spanyolország legjobb költőjének” halála miatti fájdalmát. Lorca egy volt a *Falangéval*, hiszen eszméi – haza, kenyér és igazság a népnek – összecsengtek a fasiszta párt nézeteivel – írta Hurtado Alvares, a *Falange* koszorús költőjeként emlegetve García Lorcát (idézi: SANTONJA 1986. 797–798.).¹⁴ A *Falange* tisztára mosása vezérelhetette a valenciai *Adelante* című újságban 1937. szeptember 15-én megjelent *El crimen fue en Granada. Yo he visto asesinar a García Lorca* írást is, mely a cím egyes szám első személyű igéjével (*he visto*, azaz „láttam”) már megelőlegezte a szemtanúi nézőpontot. Az újságíró, Vicente Vidal Corella egy granadai csendőrt faggatott a történetekről. A férfi tanúja volt a kivégzésnek, amit – állítása szerint – három kollégája, vagyis a *Guardia Civil* kötelékébe tartozó rendőrök követettek el. A hírt a madridi sajtó is hamar átvette (*ABC*, *Claridad*), majd innen a tengerentúlra is továbbterjedt a rendőrséget hírbehozó információ: 1937-ben Costa Ricában, 1939-ben Havannában, 1940-ben Brooklynban jelentek meg hasonló cikkek.

1937. novemberében már Franco is nyilatkozni kényszerült a Lorca-ügyről, amikor a *La Prensa* mexikói lap újságírója az alábbi Lorcára utaló, de a költő nevét nem tartalmazó kérdést szegezte a tábornoknak: „Világhírű spanyol írókat is végeztek ki?” (idézi: GIBSON 1979. 262.). Franco válaszában szintén nem mondja ki García Lorca nevét, csak egy „granadai költőről” beszél, akinek a nevét a „vörösök” használták fel propagandaként. Annyi bizonyos – mondja Franco – hogy „a forradalom első heteiben ez az író Granadában halt meg a lázadókkal keveredve; az ilyesmi a háborúban előforduló természetes balesetnek számít [...]. A köztársasági hatóságok fegyvert osztottak szét a nép között, és ez belső összetűzésekhez vezetett. Ezek egyikében vesztette életét a granadai költő.” Dagályos mondatokkal és a jobboldal veszteségeinek taglalásával folytatta a beszédét Franco, majd az interjú végén kategorikusan kijelentette: „Megmondtuk: nem öltünk meg egyetlen költőt sem” (*La Prensa*, 1937. november 26.; idézi: GIBSON 1979. 262–263). Utólag Franco bánhatta nyilatkozatának az utolsó részét, ugyanis amikor a Caudillo sajtónyi-latkozatait közreadó kötetben 1943-ban megjelent a szöveg (FRANCO 1943. 439–441.), az utolsó mondat már nem szerepelt benne.

García Lorca 1940-ben, a család kérésére kiállított halotti bizonyítványában¹⁵ az a cinikus eufemizmus állt, hogy a költő „a háborús események által okozott sebesülésekbe” halt bele, és hogy „a holttestét [augusztus] 20-án találták meg a Víznares és Alfacer közötti országúton” (a dokumentumot közli: VILA-SAN-JUAN 1977. 14–15.). A hivatalos irat ugyan publikusságot nem kaphatott Spanyolországban, de García Lorca halálát kutató Agustín Penón elsőként láthatta és egy másolatát titokban átcsempészte a határon.

Franco idézett nyilatkozata után nem sokkal Serrano Suñer lett a *Falange* propagandafőnöke és ő ellenőrizte a spanyol sajtóban megjelenő, valamint a külföldre kikerülő híreket is. A sógor

¹⁴ A dagályos fasiszta kisajátítás egy sora mégis igazságot fogalmaz meg: „Meg kellett halnod... Költő voltál” (idézi: SANTONJA 1986. 797.). Mint fentebb idéztük, Radnóti a költészet nyelvén ugyanezt fogalmazta meg 1937-es versében: „költő voltál, – megöltek őt” (RADNÓTI 1994. 160.).

¹⁵ Ez a dokumentum azt bizonyítja, hogy a hivatalos álláspont szerint García Lorca 1940-ig nem is volt halott.

pedig mindent megtett, hogy a külföld véleménye Francóval szemben kedvezőbb irányba változzon. Ennek fontos része volt, hogy tíz éven keresztül gondosan kerülte a Lorca-ügy említését a külföldi sajtó előtt, azonban 1948. január 2-án a mexikói *El Universal Gráfico*-nak adott nyilatkozatában megtörte az addigi hallgatást és kimondta, hogy a jobboldali képviselő, az egykori nyomdász volt a kivégzést végrehajtó csoport vezetője. „Ostoba és igazságtalan bűncselekmény volt és sok kárt okozott nekünk. Mert Lorca nagy költő volt” (*El Universal Gráfico*, 1948. január 2.; idézi: GIBSON 1979. 264.) – mossza Suñer a *Falangét* ismét tisztára. A propaganda főnökének azonban nem volt ínyére, hogy nyomtatásban is megjelent az, amit ő egy privát beszélgetésben közölt Armando Chávez Camacho újságíróval. A helyesbítésre az *El Universal Gráfico* 1948. május 3-i számában került sor, és ebben Suñer minden korábbi vádját visszavonta Ruiz Alonsóval szemben, ugyanakkor tovább részletezte pártja ártatlanságát az ügyben:

„[...] egyetlen falangista sem vett részt ebben a bűntényben. [...] az a néhány falangista, aki akkor Granadában élt, mind a költő barátja volt. [García Lorca] ügyünkhöz való csatlakozását előre lehetett látni [...]. Egyáltalán nem tartozott az ellenséges oldalhoz [...]. Lorcának sok falangista barátja volt, és valójában a halála kétszeresen is tragikus volt a *Falange* számára: egyrészt mert az ellenség a zászlajára tűzte Lorcát [...], másrészt pedig mert a legtehetségesebb dalnokát veszítette el, aki a *Falange* által megálmodott forradalmi spanyol újjászületést képes lett volna megénekelni. Ez az igazság. García Lorca nagy költő volt, az utóbbi idők legnagyobb spanyol lírikusa; a spanyol föld és a spanyol vér költője: népi és tiszta.” (*El Universal Gráfico*, 1948. május 3.; idézi: GIBSON 1979. 265-267.)

Vagyis Suñer ugyanazt a hamis, kisajátító ideológiát hangoztatta, amit a San Sebastian-i *Unidadban* jó tíz évvel korábban Luis Hurtado Alvares cikkében már olvashattunk. A helyreigazításban elmaradt tehát Ruiz Alonso neve is, de Suñer nem felejtette el levélben tájékoztatni a *cedista* nyomdászt a gyilkosságról kialakított hivatalos verzióról:

„A polgárháború első pillanataiban kialakult zavaros helyzetben néhány ellenőrizetlen személy követte el Federico García Lorca meggyilkolását és nem pedig, ahogy mindenfelé állítják, falangista elemek. [...] Federico García Lorca nem az ellenséges táborban volt. Éppen felénk tartott, amikor az ostobaság és a gyűlölet az útját állta”. (GIBSON 1979. 267.)¹⁶

Lorca antifasiszta és a konzervatív-katolikus Spanyolországot elutasító kijelentései ellenére Suñer levelében a költő ismét úgy jelent meg, mint egy falangista aspiráns.

A falangista apológia 1948 végén egy újabb fejezethez érkezett. A monarchista *ABC* decemberi 5-i vezércikkében José María Pemán úgy rehabilitálja Lorcát, hogy teljes egészében elhárítja, hogy a fennálló rendszernek bármi köze lett volna „az aljas és szerencsétlen epizódhoz” (PEMÁN 1948. 3.).

Az ötvenes-hatvanas években nemcsak a *Lorca-Összes* első spanyolországi kiadására került sor, hanem három fontos külföldi hispanista – BRENAN (1950), COUFFON (1964), SCHONBERG (1956b) – könyve is megjelent a költő halálának körülményeit bemutató kutatásokról. Mivel az 1956-os Schonberg írás teljes egészében cáfolta a gyilkosság politikai indítékait, ezért érthető módon ez a hamis teória kapta a legnagyobb publicitást Spanyolországban. A *La Estafeta Literaria* 1956. október 13-i számában megjelent, erősen megvágott és sok helyen félrefordított

¹⁶ Az 1948 márciusában kelt levelet Ruiz Alonso 1966-ban mutatta meg Ian Gibsonnak.

SCHONBERG-cikk (1956a) után az egykori falangista író, Dionisio Ridruejo éles hangú levélben foglalt állást a cikkben elhangzó hazugságokkal szemben. Felháborodása, mint az várható volt, nem kapott nyilvánosságot, a *La Estafeta Literaria* meg sem említi, hogy Schonberg cikke milyen visszhangot váltott ki. Ridruejo írását kizárólag VÁZQUEZ OCAÑA (1962. 381.) Mexikóban megjelent Lorca-életrajzából ismerhetjük. A költő halálának 30. évfordulóján ismét José María Pemán szólalt meg az *ABC* vezércikkében. Lorca költészetének méltatása után utal az „értelmetlenül kettétört élet” miatt érzett veszteségre, de szót sem ejt arról a granadai terrorról, mely sok ezer névtelen áldozat életét vette el.

A következő években szinte alig jelent meg cikk García Lorca haláláról a spanyol sajtóban. 1969-ben Manuel Vicent írta le Spanyolországban elsőként, hogy García Lorca gyilkosság áldozata lett, konkrétan az *asesinado* szót használva (VICENT 1969. 187.). 1971-ben Párizsban – de spanyolul – látott napvilágot GIBSON (1971) könyve az 1936-os granadai megtorlásról. A nemzetközi sajtódíjat elnyert monográfiát Spanyolországban azonnal betiltották, de még így is jó néhány példány titokban átkerült a határon.

Az átmeneti szilencium után 1972-ben heves vita robbant ki a *Ya* és az *Alcázar* lapok között és a disputa tárgya éppen García Lorca volt. Luis Apostúa a *Yerma* madridi bemutatója kapcsán írt kommentárjában arra hívja fel a figyelmet, hogy az 1936-ban elhunyt drámaíró darabját éppen azon a helyen mutatták be (*Teatro de la Comedia*), ahol José Antonio Primo de Rivera egykor megalapította a spanyol *Falangét*. „A *Falange* újraéledt aktivitása jó látható” – írja ironikusan APOSTÚA (1972). Az *Alcázar* számára egyértelmű volt, hogy az utóbbi mondat a falangisták Lorca halálában vállalt szerepére utalt burkoltan. A kihívásra Antonio Gibello írta meg a válaszcikket: elutasított minden hamis feltételezést, mondván Lorcát épp a falangisták bűtatták, és a *CEDA*-tagokat vádolta meg a gyilkossággal. Célzott Ramón Ruiz Alonsóra és a granadai *Idealra*, ahol az korábban dolgozott, és – milyen érdekes – mely ugyanúgy az *Editorial Católica* érdekeltségébe tartozott, mint a vitát kirobbantó *Ya* (GIBELLO 1972a). A vádaskodásba a falangista *Arriba* lap a *¿Qué pretenden? (Mit követelnek?)* című cikkével szállt be, de Apostúa válasza sem késlekedett. A *Ya* újságírója ártatlanságát bizonygatta: ő nem vádolt meg senkit, csupán a *Falange* egy nem létező kettős jelentést olvasott ki a szavaiból. „Mi köze az egyik eseménynek (1972) a másikhoz (1936)?” – írja, majd hozzá teszi, hogy ő nem is vádolhatta meg a *Falangét*, hiszen ő maga is már „több éve ismeri az igazságot”. A *Ya* március 26-án az *Esto pretendemos (Ezt követeljük)*¹⁷ című vezércikkében ismételten hangot adott annak, hogy értetlenül áll az *Alcázar* vádjaival szemben. Gibello március 27-én lőtte ki az utolsó töltényét: „Ha Don Luis Apostúa több éve ismeri az igazságot, akkor miért nem meséli el azt teljes egészében?” (GIBELLO 1972b).¹⁸ A sajtóvitából jól látszik tehát, hogy 1936 óta a helyzet szinte változatlan volt: a *Falange* a *CEDA*-t jelölte meg felelősként, míg az Autonóm Jobboldal Spanyol Szövetsége a fasisztákra mutogatott.

Ennyi vádaskodás és féligazság/félhazugság után 1972-ben került a boltokba Vila-San-Juan *¿Así fue? Enigmas de la guerra civil española* című könyve, melynek nagy érdeme, hogy elsőként írt arról Spanyolországban, hogy Lorca halála nem „ellenőrizetlen elemek” műve volt, hanem a felkelést irányító granadai hatóságok tudtával és közreműködésével következett be. Vila-San-Juan is tartja magát ahhoz, hogy a fő vádlott Ramón Ruiz Alonso lehet. A szerző hangsúlyozza azt is, hogy Valdés a *Falange* tagja volt, így cáfolhatatlan tehát, hogy a fasiszta pártnak is szerepe volt a tragédiában.

¹⁷ A cikk címével látszólag az *Arriba* korábbi írására adja meg a választ, valójában azonban ugyanúgy az *Alcázar*nak intézte a szerző a replikát.

¹⁸ A *Ya* és az *Alcázar* közti vitát részletesen tárgyalja: GIBSON 1979. 281-283.; említi még: VILA-SAN-JUAN 1977. 42.

A sajtó érdeklődése 1972-ben Luis Rosales iránt is megnövekedett. A madridi *Informaciones* újságban augusztus 17-én jelent meg Rosalesszel egy interjú, melyben a 36 év alatt sokszor meghurcolt költő végre Spanyolországban¹⁹ is elmesélhette saját verzióját az 1936 augusztusában történt eseményekről. A cikkben Manolo Alcalá még Gibson tiltott könyvéből is idézte azt a részt, melyben az író kutató leírta, hogy Lorcát a falangista granadai polgári kormányzó, Valdés Guzmán parancsára gyilkolták meg (ALCALÁ, 1972). Három nappal később az *ABC*-ben egy másik interjú is megjelent, melyben Rosales García Lorca halálának újabb részleteit tisztázta (MEDINA, 1972).

A költő halálával kapcsolatban kialakított hivatalos álláspont új irányvonalát egy újabb Pemán vezércikk is jelezte 1972 szeptemberében. Az *ABC* újságírója GIBSON 1971-es könyvéről értekezik, és ugyan nem ismétli meg az író hispanista tézisé – vagyis, hogy a granadai hatóságok a felelősek a történetekért –, mégis elismeri, hogy a szerző „értelmisségi tisztességgel és torzító szenvedély” nélkül ír az 1936-os granadai megtorlásokról.

Franco halála előtt pár hónappal még két Lorca halálával foglalkozó könyv látott napvilágot. A már említett Eduardo Castro és a többször idézett José Luis Vila-San Juan monográfiáival Spanyolországban is végérvényesen elterjedt az, amit külföldön, már évek óta tudtak, vagyis, hogy Lorca egyike volt a granadai megtorlás több ezer halottjának. Nem személyes bosszú, vagy egy homoszexuális leszámolás – ahogy például Schonberg állította –, hanem egy kegyetlen terrorgépezet áldozatává vált a híres költő-drámaíró. Meglepő, hogy mindezek ellenére még 1978-ban – három évvel tehát a diktátor halála után(!) – is megjelentek olyan cikkek, melyek továbbra is makacsul ragaszkodtak a rezsim 1936-tól visszhangzott koholmányához: „Ellenőrizetlen elemek egy csoportja gyilkolta meg az író, költő és drámaíró Federico García Lorcát” – írja a *Patria* augusztus 19-én, a halhatatlan granadai halálának évfordulóján (idézi: GIBSON 1979. 285).

A spanyol demokratikus átmenet egyik kései, de fontos vívmánya volt a 2007-ben elfogadott Történelmi Emlékezet Törvénye (*Ley de Memoria Histórica*), mely lehetővé tette a múlt – a polgárháború és a Franco-diktatúra – kutatását, az áldozatok, valamint azok hozzátartozóinak az anyagi és erkölcsi kárpótlását. Ennek a folyamatnak a lényeges eleme a tömegsírok feltárása, a csontok exhumálása.

Lorca a *Kaszida a sötét galambokról* című versében teszi fel a költői kérdést, hogy „¿dónde está mi sepultura?” vagyis a „síromat hol lelem meg?”. A fentebb említett törvény életbeléptetése óta eltelt közel egy évtizedben García Lorca kapcsán is ez a kérdés foglalkoztatta, foglalkoztatja napjainkig a kutatókat: megtalálni a nagy költő nyughelyét.

Két nagy költségvetésű ásatás történt – 2009-ben és 2014-ben – azonban a keresés eredménytelenül zárult.²⁰ Az exhumálás kényes kérdés, hiszen Lorca – mint a polgárháború sok más

¹⁹ Rosales külföldön már korábban is többször nyilatkozott a történetekről, azonban hazájában ez sosem kapott publicitást. Az *ABC* 1972. március 29-én közölte Rosalesnek egy levelét, amelyből ez világosan ki is derült: „A fájdalmas esemény – írja Lorca haláláról – nagy hatással volt az egész életemre és az egész lényemre. [...] Semmit nem akartam jobban 1936-tól mostanáig, minthogy Spanyolországban is teljesen és feltétel nélkül elmondhassam a tényeket. Mint ahogy már többször meg is tettem ezt a hazámon kívül (idézi: GIBSON. 1979. 283.).

²⁰ Egy harmadik próbálkozást is meg kell említenünk 2013-ból, mely ugyan hivatalosan nem García Lorca földi maradványait, hanem „a polgárháború áldozatait” kereste sikertelenül, mintegy 500 méterre a korábbi helyszíntől (CANO 2013). E tanulmány kéziratának leadásakor (2016. január) egyelőre még továbbra is homály fedi García Lorca nyughelyét.

áldozata – egy tömegsírban nyugszik valahol, így ha a költővel együtt kivégzettek hozzátartozói a keresés pártján állnak, akkor a költő családja sem akadályozhatja ezt meg. 2007 óta azonban számos nyilatkozatban kifejezték álláspontjukat, miszerint ők nem kívánják megkeresni híres rokonuk maradványait, de ha akaratuk ellenére mégis megtalálnák azokat egy feltárásnál, a további vizsgálatokra nem adnak engedélyt. Ennek okára a család számos nyilatkozatában választ kapunk, zárszóként a költő unokahúgának, Laura García-Lorca de los Ríosnak²¹ a szavait idézzük: „Federico bácsikám egy a polgárháború több százezer áldozata közül. Nem hiszem, hogy külön elbánás járna neki, és valószínűleg ő sem akarná. [...] Nem akarunk exhumálást és újratemetést, az egész területet szeretnénk emlékhellyé nyilvánítani. [...] Más a múlt politikai felbolygatása, és más az egyéni, családi emlékezet életben tartása.” (INOTAI 2008). García Lorca hozzátartozói tehát családi ügynek tartják a gyászt és az emlékeztetést, és elhatárolódnak attól, hogy a földi maradványok keresése szenzációhajhász médialátványossággá váljon. *

FELHASZNÁLT IRODALOM

- ALCALÁ, MANOLO (1972): Luis Rosales recuerda los últimos días de Federico García Lorca. *Infomaciones*. 1972. augusztus 17.
- APOSTÚA, LUIS (1972): Jornada española. *Ya*. 1972. március 24.
- BRENAN, GERALD (1950): *The face of Spain*. London, Turnstile Press.
- CABALLERO PÉREZ, MIGUEL – GÓNGORA AYALA, PILAR (2007): *La verdad sobre el asesinato de García Lorca: historia de una familia*. Madrid, Ibersaf.
- CANO, JOSÉ A. (2013): Aquí no se busca a Lorca. *El Mundo*. 2013. November 30. <http://www.elmundo.es/andalucia/2013/11/30/529a13c763fd3d27758b458c.html>. Hozzáférés: 2015.12.09. 17:10.
- CASTRO, EDUARDO (1975): *Muerte en Granada: La tragedia de Federico García Lorca*. Madrid, Akal.
- COUFFON, CLAUDE (1964): *En Granada, tras las huellas de García Lorca*. La Habana, Ediciones Revolución.
- FRANCO, FRANCISCO (1943): *Palabras del Caudillo. 19 de abril de 1937-7 de diciembre de 1942*. Madrid, Nacional.
- FRANCO SALGADO-ARAUJO, FRANCISCO (1976): *Mis conversaciones privadas con Franco*. Barcelona, Planeta.
- GARCÍA LORCA, FEDERICO (1967): *Összes művei*. I-II. Budapest, Helikon.
- GARCÍA LORCA, FEDERICO (2008): *Obra completa*. Tomos I–VII. Miguel García-Posada, (ed.). Madrid, Akal.
- GIBELLO, ANTONIO (1972a): García Lorca y Luis Apostúa. *Alcázar*. 1972. március 24.
- GIBELLO, ANTONIO (1972b): La verdad oculta. *Alcázar*. 1972. március 27.
- GIBSON, IAN, (1971): *La represión nacionalista en Granada en 1936 y la muerte de Federico García Lorca*. París, Ruedo Ibérico.
- GIBSON, IAN (1979): *Granada en 1936 y el asesinato de Federico García Lorca*. Barcelona, Crítica.
- GIBSON, IAN (2008): *El hombre que detuvo a García Lorca: Ramón Ruiz Alonso y la muerte del poeta*. Madrid, Punto de Lectura.
- GUERRERO MARTÍN, JOSÉ (1986): Ian Gibson: «En 1986 lo sabemos casi todo sobre Lorca». Cincuenta aniversario de la muerte del autor de «Poeta en Nueva York». *La Vanguardia*. 1986. augusztus 19. 20–21.
- INGLADA, RAFAEL (2015): *Federico García Lorca. Manifiestos, adhesiones y homenajes. (1916-1936)*. Granada, Diputación de Granada.
- INOTAI EDIT (2008): Lorca árnyékában. *Népszabadság*. 2008. augusztus 1. <http://nol.hu/archivum/archiv-502104-299362>. Hozzáférés: 2015.12.09. 17:16.
- LÓPEZ CASTELLÓN, ENRIQUE (1984): *Federico García Lorca. El poeta ante la muerte*. Madrid, Ediciones BUSMA.

²¹ Laura García-Lorca de los Ríos nemcsak rokonként, hanem a *Fundación Federico García Lorca* igazgatójaként is képviseli a család akaratát.

- MEDINA, TICO (1972): Introducción a la muerte de Federico García Lorca. *Los domingos de ABC*. 1972. augusztus 20.
- MORLA LYNCH, CARLOS (1958): *En España con Federico*. Madrid, Aguilar.
- PEMÁN, JOSÉ MARÍA (1948): García Lorca. *ABC*. 1948. december 5. 3.
- POZO FELGUERA, GABRIEL (2009): *Lorca: el último paseo*. Granada, Almed.
- RADNÓTI MIKLÓS (1994): *Összes versei és versfordításai*. Budapest, Szépirodalmi Könyvkiadó.
- SANTONJA, GONZALO (1986): Si te dicen que caí... (Notas en torno a una manipulación informativa). *Cuadernos Hispanoamericanos* 435–436. 791–798.
- SCHONBERG, JEAN-LOUIS (1956a): Enfin, la vérité sur la mort de Lorca! Un assassinat, certes, mais dont la politique n'a pas été le mobile. *Le Figaro Littéraire* 1956. szeptember 29.
- SCHONBERG, JEAN-LOUIS (1956b): *Federico García Lorca. L'Homme-L'Oeuvre*. Paris, Plon.
- TOLNAI GÁBOR (1968): *Federico García Lorca*. Modern Filológiai Füzetek 5. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- VÁZQUEZ OCAÑA, FERNANDO (1962): *García Lorca: vida, cántico y muerte*. México, Grijalbo.
- VICENT, MANUEL (1969): *García Lorca*. Madrid, Espesa.
- VILA-SAN-JUAN, JOSÉ LUIS (1972): *¿Así fue? Enigmas de la guerra civil española*. Barcelona, Nauta.
- VILA-SAN-JUAN, JOSÉ LUIS (1977): *García Lorca, asesinado: Toda la verdad*. Barcelona, Planeta.